

УДК 32.321

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Анастасія Ващенко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет, кафедра політології
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна*

У статті досліджуються особливості взаємодії громадянського та політичного суспільств у сучасній Україні. Наголошується, що в Україні існує досить сильне організоване громадянське суспільство, яке володіє достатнім експертним потенціалом для налагодження ефективної взаємодії з політичним суспільством. Органи влади України готові до взаємодії і співпраці з інститутами громадянського суспільства, що підтверджується реформами, які проводяться. Водночас перед українським суспільством сьогодні стоїть завдання подолати все ще існуючі перешкоди на шляху ефективної співпраці.

Ключові слова: громадянське суспільство, політичне суспільство, держава, демократія, соціальна активність.

Умовою існування сучасної правової держави є демократія. Такі демократичні принципи, як загальне виборче право, свобода слова, друку, право на освіту партій та вільне приєднання до них, конкуренція між партійними елітами за голоси виборців важливі для встановлення і підтримки правової держави. Тому правовим може вважатися не будь-яка демократична держава, а держава, яка поєднує в собі вказані принципи, де демократична легітимізація влади поєднується з правовою.

Сильне, інституалізоване громадянське суспільство – це один з основних елементів становлення та розвитку демократичної держави. У демократичній державі розуміння громадянського суспільства повинно виходити за рамки самого громадянського суспільства та його інституцій як такого стану суспільства, в якому вільно реалізуються основоположні права і свободи людини і громадянина через різноманітні форми публічної громадської активності та самоорганізації [1, с. 130].

Поняття «громадянське суспільство» в структурі соціально-політичного дискурсу виступає в трьох взаємопов'язаних аспектах:

– як філософсько-соціологічна нормативна концепція, що визначає не тільки сучасний етичний ідеал соціального порядку, а й ставлення громадянина до нього. У цьому аспекті концепція покликана сприяти мобілізації громадян та їх добровільних асоціацій до соціальної та громадянської активності;

– як теоретико-аналітична концепція, яка пояснює закономірності походження і розвитку соціальної реальності. У цьому сенсі громадянське суспільство виступає як «агреговане» поняття, що означає специфічну сукупність суспільних комунікацій і соціальних зв'язків, соціальних інститутів і соціальних цінностей, головним суб'єктом яких є громадянин зі своїми правами і громадські (не політичні і не державні) організації, асоціації, об'єднання, громадські рухи та громадянські інститути;

– як політичний концепт або політичний інструмент різних громадських і політичних рухів, партій, що сприяють політичній мобілізації мас, або з метою критики певних

напрямів політики уряду, наприклад, у галузі засобів масової інформації, або з метою боротьби з існуючим режимом [2].

Терміном «політичне» охоплюється вся публічна сфера, яка протиставляється приватним відносинам. Однак «політичне» не слід зводити до держави. Держава – це соціальна організація, що володіє вищою владою над людьми і має на меті вирішення спільних проблем щодо забезпечення порядку. У центрі політичного знаходяться держава, влада і владні відносини. При цьому громадянське суспільство і держава взаємодіють між собою. Нарешті, має місце низка інститутів і відносин, які одночасно належать до сфери і держави, і громадянського суспільства. Ці інститути є сполучними ланками між державою і громадянським суспільством. Якраз від структур та інститутів, які знаходяться на кордоні двох утворень, у вирішальній мірі залежить стабільне функціонування як громадянського суспільства, так і держави, їхня життєздатність і динаміка розвитку. Відповідно, громадянське суспільство формується за межами політичної системи, але охоплює її, оскільки вона – складова частина суспільства і утворюється самими громадянами в силу історично сформованих традицій і культури. Громадянське суспільство є тією базою, з якої і народжується демократична політична система. «Офіційним виявом» громадянського суспільства виступає політичне суспільство. Провідну роль у політичному суспільстві відіграють інститути та установи політичної влади. На першому місці серед них стоїть держава, тому що саме вона претендує на офіційне вираження позицій громадянського суспільства. Пояснюється це передусім тим, що держава об'єднує всіх людей, які проживають на її території. Саме держава виступає як така форма, коли індивіди, які складають основу суспільства, виражають себе як колективне ціле [3, с. 73].

Таким чином, громадянське суспільство виступає в ролі демократичного компенсаторного механізму, який покликаний перерозподіляти владу держави, а політичне суспільство використовує свої владні повноваження для запобігання деструктивних проявів як з боку громадянського суспільства, так і з боку держави.

З того часу, як виникла держава, громадянське і політичне суспільства не тільки співіснують, але й взаємодіють між собою. На характер цієї взаємодії впливають багато факторів. Насамперед це ступінь цивілізованості і громадянського, і політичного суспільства. Цивілізованість громадянського суспільства означає його економічну, соціальну та духовну організованість і впорядкованість, а також готовність до самоврядування. У цьому сенсі цивілізовано-громадянське суспільство як організовано-кероване суспільство протиставляється природньому суспільству як стихійно-некерованому. У свою чергу цивілізованість політичного суспільства передбачає його здатність до раціонального регламентування спільних відносин за допомогою держави. Інакше кажучи, цивілізованим може вважатися таке політичне суспільство, яке не протистоїть громадянському суспільству, не пригнічує його, а, навпаки, створює найбільш сприятливі державно-правові умови для його функціонування.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. дискурс громадянського суспільства зосереджується навколо таких питань, як: виникнення феномена громадянського суспільства; місце громадянського суспільства в сучасному світі; взаємодія політичного та громадянського суспільств. Теоретичні й практичні аспекти становлення та розвитку громадянського суспільства розглядалися такими вітчизняними науковцями, як К. Вінцукевич, О. Дергачов, Г. Зеленько, О. Кіндратець, І. Кресіна, Ф. Рудич. Проблема громадянського суспільства аналізувалася в працях класиків даного напрямку Т. Гобса, Дж. Локка. У ХVІІІ ст. вагомий внесок у розвиток теорії громадянського суспільства зробили Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, В. Гумбольдт, Д. Віко. Дослідження питання виникнення феномена та його місця в сучасному світі привертає увагу таких дослідників громадянського суспільства, як

Е. Арато, Ю. Габермаса, Дж. Коен, С. Зассен, Р. Патнема, Н. Розенблюм. Питанню взаємодії громадянського та політичного суспільств присвячені роботи А. Грамші, М. Гурицької, О.В. Макаріна, О.І. Стребкова, О.І. Демидова, А.О. Федосєєва тощо.

На характер взаємодії громадянського і політичного суспільства безсумнівний вплив також здійснюють особливості культурно-історичного розвитку конкретних країн. На думку А. Грамші, існує, наприклад, велика різниця в цьому відношенні між країнами Сходу і Заходу. Якщо формування громадянського і політичного суспільства в країнах Сходу відбувалося на основі азіатського способу виробництва, що породжував централізм і деспотію, то на Заході воно протікало в руслі традиційної наступності з античним полісом, з якого більшість цих товариств історично виросло. Ось чому «на Сході, – писав А. Грамші, – держава була всім, громадянське суспільство перебувало в первинному, аморфному стані. На Заході між державою і громадянським суспільством були впорядковані відносини, і якщо держава починала хитатися, одразу ж виступала назовні міцна структура громадянського суспільства» [4, с. 74].

Політичне і громадянське суспільство в межах демократичного устрою функціонують у діалозі та партнерстві, сприяють підвищенню ефективності взаємодії. Без розвинутого громадянського суспільства, зокрема без створення належних умов для забезпечення свободи думки і слова, свободи об'єднань, участі громадян в управлінні державними справами, держава не створить можливостей для забезпечення функціонування різних моделей демократії участі, що у поєднанні з безпосередньою та представницькою демократією є запорукою успішної модернізації, європейської інтеграції та сталого розвитку.

Взаємодія громадянського і політичного суспільства складається з двох взаємно відповідальних впливів: політичного суспільства на громадянське й громадянського суспільства на політичне. Демократична влада може лише координувати, але не визначати діяльність громадянського суспільства. Тому різні елементи громадянського суспільства мають домагатися такого політико-правового статусу, який не допускав би їх підпорядкування державним органам і водночас не суперечив би праву останніх на владу та на роль гаранта миру й арбітра основних інтересів [5, с. 17]. Очевидно, що рівень демократичних процесів залежить від ефективності функціонування інститутів громадянського суспільства, а не від їх визнання/невизнання чи підтримки/ігнорування органами влади та готовності політичного суспільства до взаємодії.

Підписання Україною у 2014 році Угоди про асоціацію з Європейським союзом значною мірою стимулювало підвищення комунікації та взаємодії політичного та громадянського суспільства.

Взаємодія органів влади та громадськості актуальна і в контексті реформи державного управління, реалізації в Україні ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» та є необхідною для пришвидшення реформ, соціально-економічного розвитку регіонів, захисту та утвердження прав і свобод громадян. У 2016 р. Указом Президента України затверджена «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки» [6], яка передбачає забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення та стимулювання участі організацій громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України.

У 2018 р. широкому загалу презентована Дорожня карта Євросоюзу для взаємодії з громадянським суспільством в Україні на 2018–2020 роки, яка визначає чотири пріоритетні напрями:

1) Сприятливе середовище: правове й нормативне середовище (права та свободи, організації, що працюють на локальному рівні, залучення волонтерів) і фінансове

середовище (державне фінансування, соціальні послуги, соціальне підприємництво, внески/пожертвування, фінансові правила та фінансові стимули).

2) Участь організацій громадянського суспільства: зміна відносин організацій громадянського суспільства (інклюзивність, діалог), програмний цикл ЄС (консультації, галузева раціоналізація), міжнародні процеси (міжнародна співпраця, репрезентативність).

3) Спроможність громадського сектору: ефективність організацій громадянського суспільства (політики на доказовій базі, стратегічне планування, мережування та побудова коаліцій), фінансова стійкість (стратегія фандрейзингу, різноманітна база фінансування) і компетентність, прозорість та підзвітність (внутрішні структури управління, внутрішня оцінка, фінансова прозорість, комунікації з громадськістю).

4) Підтримка ЄС: інновації заради соціальних змін (інформаційні та комунікаційні технології для підвищення впливу, громадянська освіта, інформаційні та комунікаційні технології для соціальних рішень, мобілізація громадян), регіональна співпраця (охоплення дій організацій громадянського суспільства, співпраця між більш і менш розвиненими територіями) та тематичне/галузеве мережування (посилення тематичних мереж, створення мереж, що спеціалізуються в певній галузі) [7].

Таким чином, питання налагодження взаємодії політичного та громадянського суспільства в Україні перебуває під «пильним оком» органів влади, інституцій ЄС та українських громадських організацій.

Ефективна взаємодія з громадськістю є фундаментом для побудови прозорої системи децентралізованого державного управління згідно зі Стратегією сталого розвитку «Україна-2020». Концепція реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністру України № 333-р від 2014 року, передбачає «максимальне залучення населення до прийняття управлінських рішень з питань місцевого значення» та «запровадження ефективних механізмів участі громадськості у виробленні органами місцевого самоврядування важливих управлінських рішень» [8, с. 4].

У 2015 р. у відповідності до ст. 469 і 470 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС створена Платформа громадянського суспільства Україна – ЄС (ПГС). Платформа є одним із чотирьох органів Асоціації, поряд із Радою асоціації, Комітетом асоціації та Парламентським комітетом асоціації. І якщо перші представляють уряд та парламент, то ПГС створена з метою забезпечення належної ролі громадськості у процесі виконання Угоди про асоціацію.

ПГС може надавати рекомендації Раді асоціації. Комітет асоціації та Парламентський комітет асоціації повинні здійснювати регулярні контакти з представниками Платформи громадянського суспільства з метою отримання їхньої думки щодо досягнення цілей Угоди [9].

До складу української сторони ПГС входить майже 300 організацій громадянського суспільства України, які здійснюють аналітичний супровід виконання положень Угоди в таких сферах, як політичний діалог, зовнішня і безпекова політика; свобода, юстиція, права людини; економічна співпраця, зона вільної торгівлі, транскордонне співробітництво; зайнятість, соціальна політика, рівні можливості та здоров'я; енергетика, транспорт, довкілля та зміна клімату; наука і технології, інформаційне суспільство, освіта, навчання та молодь, культура і спорт.

Членськими організаціями ПГС постійно публікуються звіти, аналітичні матеріали з тематики питань, що відносяться до положень Угоди про асоціацію, регулярно проводяться зустрічі з органами влади та європейськими інституціями з метою залучення організацій громадянського суспільства до процесу прийняття рішень як на національному, секторальному, так і регіональному рівнях.

Протягом 2017–2018 років експертами, громадськими активістами, аналітичними центрами було здійснено аналіз реалізації «Національної стратегії сприяння розвитку гро-

мадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки». У межах проведеної аналітичної роботи представники органів влади, громадянського, експертного середовища та міжнародних інституцій акцентують увагу, що в умовах децентралізації, яка сьогодні відбувається в Україні, Насамперед необхідно акцентувати увагу на реалізації Національної стратегії на регіональному рівні.

Основними проблемами співпраці місцевої влади з громадськістю, у межах вказаного аналітичного дослідження, є:

- відсутність відкритості, публічності та прозорості діяльності Координаційних і Громадських Рад (головних діалогових майданчиків громадянського та політичного суспільств);
- відсутність діяльності на місцевому рівні, рівні ОТГ і сільських рад;
- проведення моніторингу без подальшої розробки плану дій та інструментів, за допомогою яких можна покращити стан громадянського суспільства, їх реалізації;
- відсутність єдиних критеріїв оцінки ефективності діяльності щодо реалізації Національної стратегії та розвитку громадянського суспільства загалом;
- низька обізнаність людей щодо їхніх можливостей, способів реалізації ідей та участі в управлінні державою та складанні бюджетів;
- відсутність системної діяльності [10].

Експерти проекту «Громадський супровід реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки» зазначають, що для покращення налагодження ефективної взаємодії громадянського та політичного суспільств в Україні необхідно: налагодити системність розроблення КМУ й обласних планів заходів з реалізації Національної стратегії та посилити зв'язок між ними; активізувати роботу Громадських та Координаційних рад, налагодити їх співпрацю; стимулювати громадськість до розвитку та навчання з актуальних питань та методів участі у житті як свого міста, так і всієї країни [10].

На нашу думку, вказаний перелік заходів варто доповнити рекомендаціями, розробленими в межах проекту «Громадянське суспільство задля розвитку демократії та прав людини»: розробити комунікаційну стратегію взаємодії органу влади з громадськістю; посилити використання соціальних мереж як каналу інформування та консультування з представниками громадськості; покращити прозорість формування консультативно-дорадчих органів, висвітлювати їхню діяльність та сприяти звітуванню перед громадами; запровадити щорічне публічне звітування органу влади про підсумки своєї роботи щодо залучення громадськості до прийняття рішень; систематично інформувати про наявні механізми залучення громадськості; створити новий департамент чи підрозділ, який займатиметься налагодженням та реалізацією взаємодії з громадськістю; або ж визначити посадову особу з відповідними функціями [8, с. 19].

Таким чином, в Україні існує досить сильне організоване громадянське суспільство, яке володіє достатнім експертним потенціалом для налагодження ефективної взаємодії з політичним суспільством. Органи влади України готові до взаємодії і співпраці з інститутами громадянського суспільства, що підтверджується реформами, які проводяться у сфері взаємодії влади та громадськості як у межах євроінтеграційних реформ, так і в межах процесу децентралізації.

Водночас перед українським суспільством сьогодні стоїть завдання подолати існуючі перешкоди на шляху ефективної співпраці. Варто враховувати, що побудова конструктивного діалогу між політичним та громадянським суспільством в Україні має орієнтуватися на європейські стандарти забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина, зокрема: впровадження практики належного врядування, доброчесності, відкритості,

прозорості та підзвітності інститутів влади, створення умов для різноманіття суспільних інтересів і форм їх вираження (громадські ініціативи, суспільні рухи, асоціації, об'єднання).

Список використаної літератури

1. Цокур Є. Етапи становлення громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення легітимності політичної влади. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 129–136.
2. Белов А.А., Елисеєв С.М. Политические процессы и институты в современной России. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2006.
3. Ващенко А. Громадянське суспільство та публічна сфера: контури теоретичного огляду. *Європейський політико-правовий дискурс*. 2018. Том 5. Вип. 5. С. 72–79.
4. Грамши А. Тюремные тетради. Часть первая. Москва : Издательство политической литературы, 1991. 560 с.
5. Цветков В.В., Горбатенко В.П. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства : монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ України, 2001. 248 с.
6. «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки». URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>
7. Пріоритети підтримки ЄС громадянського суспільства на 2018–2020 роки. *Європейський простір*. URL: <https://euprostir.org.ua/stories/136123>
8. Збірник звітів за результатами оцінки діяльності органів виконавчої влади за напрямком «взаємодія з громадськістю»: Збірка / упоряд.: Любов Паливода. Київ : БФ «Творчий центр ТЦК» Б., 2018. 72 с.
9. Офіційний сайт Української сторони Платформи громадянського суспільства Україна–ЄС. URL: <https://eu-ua-csp.org.ua/what-is-eu-ua-csp/>
10. Реалізація Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 р. *Ресурсний центр «Гурт»*. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/46495/>
11. Месюк М.П. Взаємодія інститутів влади та громадянського суспільства в Україні у контексті євроінтеграційних процесів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 87–93. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2018/20.pdf

PECULIARITIES OF CIVIL SOCIETY AND POLITICAL SOCIETY INTERACTION IN MODERN UKRAINE

Anastasiia Vashchenko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv
Faculty of Philosophy, politology department
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

The article examines the peculiarities of the interaction of civil and political societies in modern Ukraine. It is noted that Ukraine has a rather strong organized civil society, which has sufficient expertise to establish effective interaction with political society. The Ukrainian authorities are ready for interaction and cooperation with civil society institutions, what is confirmed by ongoing reforms in Ukraine. At the same time, today's Ukrainian society still faces the challenge of overcoming the existing obstacles to effective cooperation.

Key words: civil society, political society, state, democracy, social activity.